دابەش کردنی ئەرشیفەکان بەچەند جۆرێك بە پلەی یەکەم پشت بە گەورەیی کۆمەڵە ئەرشیفی‌یەکان‌و بایەخ‌و جێگای‌شیاوی پاراستنیان دەبەستێ‌ هەروەها ئەکەوێتە سەر ژمارەی موچەخۆرە فەرمانبەرەکان لەبەش‌و بەڕێوەبردنی‌یەکانداو ئاستی زانستی‌و شارەزایی پیشەییان. ئەم سەردەمەشیان بە پسپۆری ناسراوە، بۆیە دەبینین زۆر لە دەوڵەتە پێشکەوتووەکان لە مەیدانەکانی ڕێکخستن‌و بەڕێوەبردنی ئەرشیفی دا ئەرشیفی تایبەتی‌یان دامەزراندووەو خانەدەرەی نوێ‌ی فراوانیان دروستکردووە بۆ پاراستنی بەڵگەنامەکانیان بە بابەتکراوی بۆ گەیشتنە ئامانجی خواستراو لە پاراستنی بەڵگەنامەکان.

دەتوانین بڵێین کە بۆ بەدی‌هێنانی ئەمە دوو ڕێگا هەیە:

١ - دروستکردنی خانوی فراوان بۆ ئەوەی جێگای ئەو کۆمەڵە بەڵگەنامانەیان تێدا بێتەوە کە لە دایەرەو دامەزراوە میری‌یەکانەوەو لەهی ترەوە بۆیان دێت‌و پاراستنیان بەپێ‌ی بابەت‌و جۆری‌و ئامادەکردنی رابەرو پێرست بۆیان.

٢ - هاندانی ئەو دامەزراو ودایەرانەی کە ئەم بەڵگەنامانە دەردەکەن بۆ دامەزراندنی ئەرشیفێکی تایبەتی بۆیان‌و دانانی خانوی شیاو بۆیان‌و دامەزراندنی فەرمانبەری لێ‌هاتوو بۆ ئەوەی بە هاوکاری لەگەڵ‌ بەڕێوەبردنی ناوەندی ئەرشیفەکەدا بەڕێوەی بەرن.

ڕێگای دووەم باشترە ئەگەر هاتوو ئەو رەگەزانە لەبەردەستدا نەبوون کە لە برگە (١) ی پێشوودان. هەرچەندە وا دەردەکەوێ‌ کە ئەرشیفەکان زۆرن‌و دابەش کراون بەڵام بۆ بە ئاسانی گەیشتن بە بەڵگەنامەکان بەوردیی وشارەزابوون لە ناوەرۆکەکانیان، چونکە ئەو بەڵگەنامانە ئائێستا هەر لەلای دایەرەی سەرەکی (سەرچاوە) و بەهۆی هەبوونی ئەو فەرمانبەرانەوە کە هەموو رۆژێ‌ لەگەڵ‌ ئەم بەڵگەنامانەن‌و لە بنەرەت‌و سەروبنیان شارەزان.

هەندێك لە زانایانی ئەرشیف وا ئەم ڕێگایە دەبینن کە ڕەنج بەفیڕۆ دانەو ئەوان سیستەمی ناوەندی‌یان بەلاوە باشە. واتە کۆکردنەوەی لە جێگایەك بەو پێیەی کە مەرجی پێویستی تێدایی وەك فراوانی‌و دڵنیایی لە پاراستنیان، سەرەرای ئەوەی کە لە توانادایی پەنا ببردرێتە بەر دایەرە سەرەکی‌یەکان (سەرچاوە) یاخود سود وەرگرتن لە خزمەتیان وەك پسپۆر دوای ئەوەی لە کارەکانیان خانەنشین دەکرێن.

ئەرشیفەکانیش دەتوانرێ‌ بەمانەی خوارەوە بابەت بکرێن:

١ - ئەرشیفی مێژوویی : (The historical Archives)

هەموو ئەو بەڵگەنامانەی تێدایە کە دەربارەی مێژووی وڵاتن لە هەموو لایەنەکانی سیاسی‌و ئابوری‌و کۆمەڵایەتی‌و رۆشنبیری‌و هونەری‌و سوپایی‌و وهی ترەوە. بەڵگەنامەکانی بەسەر بابەتەکانی تری ئەرشیفەکاندا دابەش کراون، هەروەکو زانراوە هەموو زانستێك لە زانستەکان‌و هەموو چالاکی‌یەك مێژووی خۆی هەیە.

٢ - ئەرشیفی داوەریی : The judical Archives

بەڵگەنامەکانی وەزارەتی دادو دادگاکان‌و دەستە یاسادانەریی‌و داوەری‌یەکانی تێدایە، لەگەڵ‌ یاساو سیستەم‌و دادگا تایبەتی‌یەکان‌و ئەوەی پەیوەندی بە پیاوانی یاساو داداوەرەکان هەیە..

٣ - ئەرشیفی ئەدەب‌و هونەر : The Archives of Heterature and Arts:

دەکرێ‌ هەموو ئەو بەڵگەنامانەی تێدا بێ‌ کە پەیوەندی‌یان بە بزوتنەوەی رۆشنبیری‌یەوە هەیە لە وڵاتدا لەگەڵ‌ چالاکی کۆمەڵەو دامەزراوە ئەدەبی‌و رۆشنبیری‌یەکان‌و بەڵگەنامەی پیاوە ناودارەکان لە مەیدانی رۆشنبیری‌و

هەبەستو ئەدەبو رۆژنامەنووسی ی ...ەنەبی دا .

ئەرشیڤی هونەریش بەڵگەنامەی دامەزراو دایەرەو کۆمەڵو یانە هونەری یەکانی تێدایەو چالاکی یە هونەری یەکانیش دەگرێتەوە وەك سینەماو شانۆو موسیقاو گۆرانیو هونەری تەشکیلی وەك وێنەو کۆڵینو سواڵەتو هی تر ، سەرەرای ئەو ئەرشیفەی کە هونەری خانوسازیو ئەندازیاریو بینای تێدایە .

٤ – ئەرشیڤی سیاسی :– The Political Archives

بەڵگەنامەی پارتیو کۆمەڵو دەستە سیاسیو بەڵگەنامەی پیاوە ناسراوەکانی چالاکی یە سیاسی یەکانی تێدایە . هەروەها دەتوانرێ پەیمانو ئەو رێککەو تنانەشی تێدا هەڵبگیرێ کە لە نێو دەوڵەتە بێکانەکان دەبەسترێو راپۆرتە گرنگەکانی کۆبونەوەسیاسی یەکانیش .

٥ – ئەرشیڤی بەریوەبردن : The Archives of Administration

بەڵگەنامەی وەزارەتو دامەزراوو دایەرەکانی میری بە جۆرەکانیەوەو زانکۆکانو ئامۆژگاو دەستە جۆربەجۆرەکانو هەروەها کۆمپانیاو ئەو دەزگایانەی تێدایە کە کاروباری جۆر بەجۆر دەکەنو چالاکی بەرێوەبردن دەنوێنن .

٦ – ئەرشیڤی سوپایی : The Millitary Archives

بەڵگەنامەکانی وەزارەتی بەرگریو فرۆکەوانیو دەریاییو جەنگەکانو دۆزینەوە جەنگی یەکانو چەكو تفاق بە جۆرەکانیەوەو نهێنی یە سوپاییەکانو بەڵگەنامەکانی دادگا سوپاییەکانی تێدایە وەك زانراوە زوربەی ئەرشیفە سوپاییەکان هەر لە ژێر چاودێری دەسەڵاتە سوپاییەکاندا ماونەتەوە چونکە نهێنی گرنگیان تێدایە .

٧ – ئەرشیڤی دامەزراوو دەزگا ئاینی یەکان :

بەڵگەنامەکانی وەزارەتی ئەوقافو مزگەوتو کلێسەو کۆمەڵو قوتابخانە ئاینی یەکانی گشت تایەفەکانو فتوای پیاوە ئاینی یەکانی تێدا هەڵدەگیرێ .

٨ – ئەرشیڤی نهێنی :

ئەو بەڵگە نهێنی یانەی تێدایە کە پەیوەندی یان بە سەلامەتیو ئاسایشی دەوڵەتو سیاسەتەکەیەوە هەیە وزۆر جار ئەم ئەرشیفە لە ژێر چاودێری کەسێکی لێپرسراوی پایە بەرزدا دەبێ کە بە سەرۆکایەتی کۆمارەوە یاخود بە ئەنجومەنی وەزیرانەوە یان بە وەزارەتی ناوخۆوە بەند دەبێ لە حاڵەتی نائاسایی و هەڵوێستی سیاسی بەولاوە رێگا نادرێ کە بەڵگەنامەکانی ئەم ئەرشیفە ببینرێ .

٩ – ئەرشیڤی نەخشەو ئەتڵەسەکان :

ئەم ئەرشیفە نەخشەکانی دەوڵەتو هەموو ئەو ئەتڵەسانەی تێدایە کە تایبەتی بە خاكو پارێزگاو شارەکانیەوەو ئەوەی پەیوەندی بەولاتەکەوە هەیە لە کاروباری سیاسیو ئابوریو جوگرافیاییو هی تردا .

١٠ – ئەرشیڤی مۆرو دروشمو پارە :

ئەو مۆرە کۆنو نوێیانەی تێدایە کە ئێستا کە بەکارناهێنرێن هەروەها دروشمو رەمزو ئالاو پارە بە هەردوو جۆری کاغەزو مەعدەنەوە .

چاوکەو تن بەم بەڵگەنامانەوە کە لەم ئەرشیفانە دا هەڵگیراونو سود لێوەرگرتنیان لەلایەن مامۆستاو لێکۆڵەرەوانەوە دوای ئەوە دەبێ کە لایەنە لێپرسراوەکان بە نووسراوی تایبەتی رەزامەندی خۆیان نیشان بدەن ، بەڵگەنامەکانی وەزارەتی پەروەردە (زانیاری پێشو) بەبێ رازی بوونی ئەم وەزارەتە نابێو هەمان شت سەبارەت بە وەزارەتو دایەرەکانی تر ، ئەم بنەرەتەش لە خانەی ئەرشیفەکانی گشت دنیادا پەیرەو دەکرێ .

سەرچاوەکان

یەکەم : سەرچاوە عەرەبی یەکان :

١ – الوثائق التأريخية للاستاذ المرحوم محمد احمد حسين . القاهرة – ١٩٥٤ .

٢ – علم تحقيق الوثائق – المعروف بعلم الدبلوماتيك . بقلم : سالم عبود الألوسي . بغداد ، ١٩٧٧ .

٣ – دليل دور الوثائق ومراكز التوثيق في الوطن العربي – المنظمة العربية للتربية والثقافة والعلوم . جامعة الدول العربية ، القاهره ، ١٩٧٣ .

٤ – مجلة (الوثائق الوطنية الجزائرية – العدد الأول ١٩٧٣ .

٥ – نشرة صادرة عن دارة الملك عبدالعزيز –الرياض ١٩٧٣ .

٦ – كتاب الفرع الاقليمي للوثائق (عربيا) : بقلم سالم عبود الألوسي – بغداد ، الطبعة الثانية ١٩٧٧ .

دووەم : سەرچاوە بە زمانی تر :

1. Encyclopaedia Britanica, 1973.

2. Encyclopaedia International, Grolierm New York 1966.

3. Encyclopaedia of Libraries and Informations Sciences
ol. 1
y. Harold Lancour and Allen kent 1967.

4. Historical Records of the Government of Canada, Ottawa, 1978.

5. National Archises of New Zealand 1978.